

Nr 252

Av herr **Hermansson m. fl.**, *angående utformningen av den statliga ekonomiska företagsamheten.*

(Lika lydande med motion nr 379 i Första kammaren)

Statens ekonomiska roll har sedan länge befunnit sig i ständigt tilltagande både när det gäller dess allmänna omfattning och arten av engagemangen. Numera är den statliga sektorn ledande i många västeuropeiska stater också inom den direkta industriella företagarverksamheten. I Storbritannien ägs och exploateras samtliga kolfyndigheter av staten, vilken också svarar för elkraftsproduktionen, framställningen och distributionen av gas, järnvägsväsendet, flertalet kanaller, en stor del av den fjärrgående lastbilstrafiken, flygtrafiken, kreditinstituten för outvecklade landsdelar osv. I Västtysklands tunga industri sysselsätter de statliga företagen mer än 300 000 människor, järnmalmsbrytningen sker till $\frac{1}{3}$ i statlig regi. Motsvarande proportioner är för stenkolsbrytningen $\frac{1}{4}$, för aluminiumproduktionen $\frac{3}{4}$ och för varvsindustrien $\frac{1}{4}$. Statens företagarverksamhet griper också in i bostadsbyggandet och kommunikationsväsendet, verkstadsindustrien, kreditväsendet etc.

I andra västeuropeiska länder är de statliga engagemangen ändå större och mer varierande. I Italien producerar de statsägda företagen hälften eller mer än hälften av allt järn och stål, 80 procent av fartygstonnaget och svarar för betydande delar av produktionen inom verkstads-, bil-, textil- och maskindustrien samt inom rederinäringen. Industridepartementet (IRI) och dess förvaltningsbolag äger tre stora banker. Nära hälften av landets hela insättarbehållning återfinns i de statsägda bankerna. Den italienska staten bedriver också livförsäkringsrörelse.

I Österrike är järnmalmsproduktionen, tackjärnsframställningen, stålindustrien samt olje- och gasutvinningen helt eller nästan helt nationaliserade. Statliga företag är också verksamma inom den kemiska industrien, bilindustrien m.m. I Frankrike sysselsätter statsföretagen och de statliga aktiebolagen mer än en miljon människor, och de statliga företagens investeringar utgör 20 procent av hela landets. Koltillgångarna är helt statsägda. Gasindustrien är också en statlig angelägenhet. Dessutom svarar statliga företag för betydande delar av produktionen inom exempelvis den kemiska industrien, bilindustrien (där enbart Renaultverken sysselsätter 60 000 personer) och flygindustrien (med 40 000 anställda). Staten har aktiemajoriteten i de två största rederierna och äger i »Paris Transport-

bolag» med dess 35 000 anställda landets största regionala trafikföretag. Vidare driver franska staten mer än 30 försäkringsbolag med en andel av de totala premieintäkterna som uppgår till nära 50 procent samt äger även de fyra största affärsbankerna i landet, vilka svarar för betydligt mer än hälften av samtliga affärsbankers omslutning. Sparbanksväsendet är till 40 procent statligt.

Liknande uppgifter från andra länder bestyrker intrycket av statens stora, växande och ofta dominerande roll i det moderna näringslivet. Detta faktum är varken svärförklarligt eller onaturligt. I samhällen där de ekonomiska besluten fattas till stor del oberoende av varandra i många tusen olika företag kommer dessa beslut och deras verkningar oundvikligen att i viss utsträckning råka i konflikt med varandra. Behovet av att samordna och planera besluten har därför tvingat fram engagemang från samhällets sida. Men dessutom har de privatkapitalistiskt organiserade ekonomierna visat sig oförmögna att utnyttja de tillgängliga resurserna av naturtillgångar, arbetskraft och kapital annat än under högkonjunktur. För att höja den ekonomiska aktiviteten till en högre nivå av resursutnyttjande och garantera en snabbare och jämnare ekonomisk tillväxt har statliga företag grundats och det statliga inflytandet ökat. Dvs. statens stora och växande roll i det moderna näringslivet har visat sig både förnuftig, önskvärd och till gagn för den mänskliga behovstäckningen.

Även i Sverige spelar staten numera en större ekonomisk roll än tidigare. Men i motsats till utvecklingen i andra västeuropeiska länder har engagemangen varit starkt begränsade när det gäller den direkta statliga företagarverksamheten särskilt på det industriella området. Samtidigt har utbyggnaden och förbättringen av den organisatoriska ledningen av företagarverksamheten i stor utsträckning eftersatts. De statliga företagen i Sverige sysselsätter endast 5 procent av näringslivets alla anställda, och detta sker på mycket begränsade avsnitt av samhällsekonomin. Sysselsättning och nyinvesteringar inom denna redan i och för sig begränsade sektor har dessutom varit stagnerande eller sjunkande under innevarande decennium. Man måste ställa frågan om detta läge motsvarar de faktiska behoven av statlig företagarverksamhet.

Det förefaller oss som om det finns ett klart dokumenterat behov av ökad och mer differentierad direkt statlig företagarverksamhet i vårt land. Vi vill i största korthet och i huvudsak principiellt peka på några sådana manifesterade behov. Klarast framgår de kanske för allmänheten i de många fall av företagsnedläggelser som ur enskild och privatekonomisk synpunkt kan vara fullt förklarliga men som ur de berörda samhällens och ur nationell synpunkt varken kunnat förklaras eller försvaras. Detta omdöme gäller vare sig de specifika orsakerna varit en tillfällig konjunktturnedgång, kapitalbrist, oskicklig företagsledning, bristande kunskaper

eller kontakter med marknaden osv. Givetvis har samhället stort intresse av att förebygga de negativa konsekvenser som tillfälliga, irrationella eller ovidkommande faktorer i sådana fall utövar på stora befolkningsgrupper. Samhället bör därför vara berett att tillvarata och utnyttja de resurser i form av arbetskraft och kapital som det enskilda initiativet inte mäktar sysselsätta och som nu till stora extrakostnader för samhället antingen förblir undersysselsatta eller överförda till en annan, kanske lika osäker verksamhetsgren. Vare sig det rör sig om hela branscher eller enstaka företag ligger det i samhällets intresse att förvärva resurser som tillfredsställer väsentliga behov och som bidrar till nationalinkomstens tillväxt.

Allra tydligast är kanske behovet av statlig företagarkerksamhet dokumenterad i de utvecklade och missgynnade regionerna, framför allt Norrlands inland, västra Mellansverige och Sydöstsverige. Den omfattning och de konsekvenser den nuvarande regionala uttunningen respektive koncentrationen har i vårt land är varken samhällsekonomiskt eller mänskligt motiverade. De löser ofta inte problemen i utflyttningsområdena medan å andra sidan näringslivets ur ekonomisk, social och socialpsykologisk synpunkt irrationella koncentration till de stora tätorterna förvärras. Detta har också insetts av kommittén för näringslivets lokalisering, som i sitt betänkande föreslår betydligt ökade statliga insatser. Men dessa insatser är för det första otillräckliga. De kan också förväntas bli ineffektiva, emedan initiativet och planeringen av den industriella verksamheten i de missgynnade landsdelarna ytterst ligger hos enskilda näringsidkare. Å andra sidan är det uppenbart, att just staten besitter den förmåga till planläggning och kan mobilisera de övriga resurser som är villkor för en framgångsrik företagarkerksamhet i de berörda områdena. All hittillsvarande erfarenhet, inhemsk såväl som internationell, tyder på att insatserna i de regionalt eftersatta områdena måste vara så stora och differentierade och samtidigt ha så långsiktig och ibland indirekt karaktär, att endast offentlig företagarkerksamhet varaktigt kan lösa problemen på ett företags- och samhällsekonomiskt försvarbart sätt. I annat fall kommer resurserna ofta att offras förgäves. Det är uppenbart, att samhället också har ett aktivt intresse av att kunna bevaka och följa upp de investeringar som det anser det vara nödvändigt att företa, vilket också bäst förverkligas om företagarkerksamheten ligger i statens händer.

Vidgad statlig industriell företagarkerksamhet ter sig särskilt naturlig, när den direkt kan bygga på offentligt innehav av naturtillgångar. Andra fall är, när den sker som ett led i utvecklingen av redan existerande samhällseliga företag, så att exempelvis metallindustri baseras på gruvföretag och järnverk, medan trähus- och boardfabrikation samt träkemisk industri utvecklas på grundval av skogsinnehav etc. På samma sätt när kapitalbehoven är mycket stora och när investeringarna är så långsiktiga och in-

vesteringarnas fördelar så indirekta, att enskilda företagare inte är intresserade av att tillvarata och utveckla resurserna. Ibland är de åtgärder som kan företas ytterst enkla samtidigt som de erbjuder staten stora fördelar. Ett exempel är det poliovaccin som statens bakteriologiska laboratorium framställde för något år sedan och som visade sig vara kanske det främsta i världen. Om det hade funnits en statlig försäljningsorganisation, en reklam- och exportavdelning eller något liknande skulle uppfinningen snabbt ha kunnat utnyttjas och gett det offentliga betydande intäkter.

Framför allt synes svenska statens innehav av malm och skog erbjuda en stark och utvecklingsbar grund för snabbt växande industrier såsom den träkemiska samt industrier med speciellt stora spridningseffekter på sysselsättning och inkomster som den metallbearbetande. Ett effektivt utnyttjande av dessa naturtillgångar skulle på en och samma gång bidra till att varaktigt lösa sysselsättningsproblemet i Norrland, ge vårt land en större andel av förädlingsvinsten, höja produktion och inkomster till en högre nivå i landet som helhet och öka efterfrågan på andra företags produkter, dvs. ge hela näringslivet en högre utvecklingstakt och folket en snabbare välståndsstegring.

En sådan utvidgning av den statliga företagarverksamheten synes emellertid samtidigt fordra en organisatorisk översyn av den statliga företagsgruppens ledning. En sådan översyn skulle vara helt i linje med de åtgärder som företags i andra avancerade västeuropeiska länder. Att den skulle fylla ett faktiskt behov framgick med all önskvärd tydlighet av utredningen om de statliga företagsformerna (SOU 1960: 32) och remissvaren på detta betänkande. Utredningen föreslog, att all statlig företagarverksamhet bör sammanföras till *ett* departement. Med hänvisning till behovet av företagsmässig samordning, översikt och operationell smidighet, exempelvis nyttan och nödvändigheten av att kunna fatta snabbare beslut i finansiella och andra frågor, och med tanke på den betydelse som en viss sekretess har för framgångsrik företagarverksamhet under nuvarande förhållanden föreslog utredningens expert, riksdagsman Hans Hagnell, i ett särskilt yttrande, att de statliga aktiebolagen bör sammanföras under ett statligt förvaltningsbolag.

Genom en sådan åtgärd kan de påpekade operativa målsättningarna förverkligas. Den nödvändiga folkliga kontrollen av företagens dispositioner utövas av regering och riksdag enligt gängse bestämmelser, eventuellt kompletterade med ett riksdagens särskilda revisionsaktiebolag för det detaljerade kontroll- och revisionsarbetet. I remissvaren underströk LO, att »det inte bara är angeläget att varje individuellt statligt företag skötes rationellt utan framför allt att den statliga företagsgruppen som helhet fungerar på det mest effektiva sätt». TCO framhöll »till skillnad från utredningen, att en väsentlig förutsättning för att de statliga bolagen skall kun-

na arbeta under så likartade villkor som möjligt i jämförelse med näringslivet i övrigt är, att den finansiella ledningen över bolagen sammanfördes till ett gemensamt förvaltningsbolag. Därigenom skulle dessutom de samlade resurserna inom bolagsgruppen kunna utnyttjas på ett mer rationellt sätt». KF yttrade, att man funnit att »utredningen förebragt starka skäl för sin uppfattning» och ville därför »förorda att alla statliga affärsföretag snarast möjligt sammanföres till ett departement». Det av Hagnell framförda förslaget om ett statligt förvaltningsbolag syntes enligt KF »innebära betydande fördelar med hänsyn till den affärsmissiga effektiviteten hos statsägda aktiebolag», varför KF hemställde, att »förslaget och tänkbara statsfinansiella och andra konsekvenser av dess genomförande göres till föremål för särskild utredning inom departementet».

Det synes motionärerna vara höjt över varje tvivel, att den föreslagna reorganiseringen av formerna för den statliga företagarverksamheten redan under nuvarande förhållanden skulle innebära ett stort steg framåt i riktning mot ökad effektivitet, affärsmissighet och konkurrensförmåga för de statliga företagens del. Eftersom det dessutom finns ett klart manifesterat behov av en stark utbyggnad av den statliga företagarverksamhetens innehåll och omfång särskilt på det industriella området, synes det vara nödvändigt att föranstalta om en genomgripande utredning både av frågan om en utvidgning och en reorganisering av det statliga företagandet.

Med hänvisning härtill föreslår undertecknade,

att riksdagen i skrivelse till regeringen hemställer om att en utredning tillsättes med uppgift

dels att förbereda förslag till en utveckling av den ekonomiska statliga verksamheten i syfte att trygga full samsättning, ett rationellt utnyttjande av landets resurser i fråga om råvaror, arbetskraft och kapital, en bättre lokalisering av näringslivet och en snabbare och planerad utvecklingstakt,

dels att utforma konkreta förslag till samordning av den statliga ekonomiska företagsamheten i enlighet med vad ovan anförts.

Stockholm i januari 1964

C.-H. Hermansson

Hilding Hagberg

Henning Nilsson

Gunvor Ryding

Helmer Holmberg
